

SACERDOTS I RELIGIOSOS A LA PRESÓ MODEL DE BARCELONA (1936-1939)¹

Pelai Pagès i Blanch

“En ser a la presó, els nostres monjos se sentiren alleugerits, alliberats certament d'algun pes no gaire definit, però enorme i angoixant. En una altra situació, les successives reixes que els anaven engolint els haurien causat depressió, ho i desvetllant potser la idea de sepultura; ara, en canvi, els envaïa un sentiment de seguretat i de pau”².

Aquestes línies, escrites per un autor anònim en relatar l'empresonament a la presó Model de Barcelona, el 16 de març de 1937, de tres monjos procedents de la Cartoixa de Montalegre de Tiana, reflecteixen molt bé un sentiment generalitzat entre el clergat català durant el primer any de la guerra civil: la convicció que la presó barcelonina els oferia la seguretat personal que no trobaven al carrer ni a cap altre amagatall, per segur que aparentment fos.

I és que no en va l'Església catalana havia estat la institució que havia patit amb més contundència la *flamarada* repressiva de l'estiu de 1936. Avui coneixem amb detall les xifres exactes de sacerdots i religiosos assassinats, perquè calgui emfasitzar excessivament al respecte. Només les recapitularem: d'un total de 6.844 religiosos assassinats a tot l'Estat, a les diòcesis catalanes - que en el cas de Lleida i Tortosa inclouen territoris de l'Aragó i del País Valencià-, els en corresponen 2.437, 1.541 dels quals eren sacerdots i 896 membres dels diversos ordes religiosos. La xifra és, indubtablement, elevada, ja que arriba a més d'un terç del total. I pel que fa estrictament als sacerdots representa el 30,4% del total de sacerdots incardinats a les respectives diòcesis. Si tenim en compte el conjunt de religiosos residents a la Catalunya estricta-

1. Aquesta comunicació forma part d'un treball més ampli sobre la presó Model de Barcelona, que estic en vies de finalitzar, i que he realitzat fonamentalment a partir de la documentació de la presó barcelonina dipositada a l'Arxiu Nacional de Catalunya. Aprofito l'ocasió per a agrair les facilitats i atencions que durant els tres anys de recerca m'han facilitat els dos directors de l'Arxiu, els senyors Casimir Martí i Josep Mª Sans, i tot el seu personal, que va a estar sempre, incondicionalment a la meua disposició.

2. “La Tragèdia de la Cartoixa de Montalegre” en JOSEP MASSOT I MUNTANER (ed.): *La persecució religiosa de 1936 a Catalunya. Testimoniatges*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1987. Pàg. 89.

ta -sense tenir en compte els territoris de l'Aragó- la xifra d'assassinats puja fins als 2.039, que representa el 24,38% del total de víctimes mortals ocorregudes a la rereguarda catalana³.

Davant d'aquest panorama, no és estrany que un religiós considerés gairebé un privilegi anar a raure a la Model, on se li oferiria un aixopluc davant les amenaces més que reals de convertir-se en una víctima més d'una rauxa anticlerical que no tenia antecedents en tota la història de Catalunya. De totes maneres, la xifra global de religiosos ingressats a la Model no fou gaire elevada : d'un total de 13.153 reclusos que varen passar per la presó en el decurs de la guerra, només 240 eren religiosos i representaven un 1,8% de la població penitenciària total, per bé que en l'etapa inicial -fins després de l'estiu de 1937 almenys- la seva presència entre els murs de la presó d'Entença es féu notar⁴.

Certament, si observem el procés d'ingressos a la presó és extraordinàriament significatiu destacar com la immensa majoria de sacerdots varen esdevenir reclusos entre juliol de 1936 i juny de 1937: si durant la segona meitat de 1936 n'ingressaren 46, els primers mesos de 1937 foren 120. En conjunt, doncs, 166 religiosos, un 69,16% del total, ingressaren durant el primer any de guerra. A la segona meitat de l'any 1937 -de juliol a desembre- només n'ingressaren 22, mentre que en el decurs de 1938 feren cap a la Model 51 sacerdots, i un tot sol ingressava pel gener de 1939. Cal afegir-hi, a més, els casos dels quatre religiosos que foren reincidents i ingressaren per segona vegada a la Model en el decurs de l'any 1938.

Aquesta presència de religiosos a la presó durant els primers mesos de 1937, concentrats especialment a la sisena galeria, féu que ben aviat aquesta galeria fou coneguda amb el nom de "Convent" o "Monestir"⁵, ja que fins des-

3. A més dels martirologis clàssics, com el de mossèn Josep Sanabre, o el d'Antonio Montero referent a tot l'Estat, les xifres que hem utilitzat procedeixen d'ALBERT MANENT I SEGIMON I JOSEP RAYENTOS I GIRALT : *L'Església clandestina a Catalunya durant la guerra civil (1936-1939)*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1984; i de J.M. SOLÉ I SABATÉ I J. VILLARROYA I FONT : *Ea repressió a la rereguarda de Catalunya (1936-1939)*. II vols. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1989-1990.

4. La xifra de 13.153 reclusos correspon al total d'expedients personals que s'han conservat a l'arxiu de la Model del període de la guerra, i per tant s'ha de prendre com a indicativa, per bé que no crec que el total superés gaire els 14.000. Així mateix tampoc no crec que la xifra que dono de 240 religiosos s'hagi d'incrementar excessivament. En qualsevol cas, la proporció que dono de l'1,8% penso que es pot considerar vàlida.

5. "Convent" és la qualificació que utilitza el testimoni anònim esmentat en la nota 2. Rafael Tasis, en les seves memòries, diu textualment que "a la sisena [galeria] hi havia capellans i frares en abundància, i això li feia merèixer el sobrenom de "Monestir"". Vegeu *Les presons dels altres. Records d'un escarceller d'ocasió*. Ed. Pòrtic, Barcelona, 1990. Pàgs. 35-36.

prés de l'estiu de 1937 no va començar l'excarceració més o menys massiva de religiosos.

Val a dir que, en el decurs d'aquests mesos la majoria de sacerdots hi varen entrar com a presos governatius, depenents gairebé sempre del Comissari General d'Ordre Públic, i tots els testimonis indiquen l'enorme pressió psicològica a què havien estat sotmesos fins que varen anar a parar a la Model i les dures vivències per què havien hagut de passar. Disposem d'un exemple que esdevé paradigmàtic i escruixidor alhora: es tracta del cas de mossèn Josep Ribas Ventura, un sacerdot de 61 anys, nascut a Piera (Anoia), que havia ingressat com a governatiu a disposició del Comissari el dia 19 d'agost de 1936. Uns mesos més tard, concretament en data de 28 d'abril de 1937, el Comissari ordenava la seva llibertat, però al mateix dia, en el seu expedient personal figura un apuntament que no deixa lloc a cap mena de dubte : *"No es puesto en libertad este recluso por negarse a salir de la Prisión, continuando recluso en espera de ulterior resolución de la Autoridad Gubernativa. Se recibe orden verbal de que continúe recluso"*.

Ben poques vegades en la història d'un centre penitenciari un reclus es negarà a sortir en llibertat i preferirà romandre empresonat. Finalment, mossèn Ribas seria jutjat per "desafecció al règim", el dia 7 de juliol de 1937, pel Jurat d'Urgència núm. 2 de Barcelona, i acabaria essent excarcerat el dia 29 d'octubre de 1937.

De totes maneres, l'actitud d'aquest sacerdot es podria explicar no sols per la manca de garanties per a la seva seguretat que podien oferir encara els carrers de Barcelona, sinó també per la malfiança en una policia que en bona mesura encara era sota control anarquista. Cal tenir present el cas de tres religiosos de Terrassa, els dos escolapis Josep Padrós Sansalvador i Bonaventura Leal Andreu i el carmelita descalç Àngel Presta Batlle, que havien ingressat a la Model el dia 13 d'agost de 1936 i que el dia 12 d'octubre del mateix any havien estat trets *legalment* de la Model -oficialment amb el pretext d'ésser traslladats a comissaria- per a ésser afusellats a l'Arrabassada.

La situació de persecució sistemàtica i de pressió psicològica explicaria també els casos depressius que es produïren entre diversos sacerdots durant aquests mesos i que varen motivar el seu ingrès -o requeriment d'ingrès- en

centres psiquiàtrics. És el que va esdevenir amb Josep Barguñó Juliachs, sacerdot de 43 anys, que havia ingressat l'11 d'agost de 1936 i en data 10 de setembre el metge de la presó certificava que *"se encuentra afecto de un estado paranoico intenso, con gran ensimismamiento, alucinaciones persecutorias (auditivas y visuales) y gran depresión de la vida psíquica en todos sus aspectos"*. El metge aconsellava el seu ingrès a un sanatori mental *"en cuanto que representa un peligro para sí mismo y para los que con él conviven"*. No consta que fos ingressat, però en canvi sortia en llibertat el dia 11 de desembre de 1936. Un altre sacerdot, de 56 anys i de Barcelona, Josep Pujol Baga, que havia ingressat el 12 d'abril de 1937 procedent de Montjuïc -on havia ingressat el 20 de gener de 1937- condemnat a 5 anys per activitats feixistes pel Tribunal Popular núm. 3 de Barcelona, era traslladat al manicomi de Sant Boi, el dia 16 d'agost de 1937, sense que coneguem els símptomes específics de la seva demència.

Per altra banda, durant els primers mesos de la guerra varen ingressar a la Model un grup significatiu, per bé que no excessivament nombrós, de religiosos condemnats pels Tribunals Populars de la República. La majoria havien ingressat els dies 15 de gener i 23 de febrer de 1937, procedents de la presó de Lleida i sentenciats pel Tribunal Popular de la capital del Segrià. En concret és el cas d'onze sacerdots de diverses diòcesis de les comarques lleidatanes que havien estat condemnats a penes de presó que oscil·laven entre els 30 anys de reclusió, la més elevada, i els 8 anys, la més reduïda.

Un religiós de Cornudella (Priorat), Claudi Roig Mila, de 52 anys, ingressà pel febrer de 1937 penat pel Tribunal Popular de Tarragona, sense que se'n conegui la sentència. Només sabem que el 16 de desembre de 1937 el Jurat d'Urgència de Tarragona la hi va rebaixar a 2 anys i 2 mesos.

En quatre casos els Tribunals sentenciadors foren els de Barcelona. Antoni Miralles Sales, un sacerdot d'Albocàsser (Castelló de la Plana), de 37 anys d'edat, que havia ingressat el 31 de juliol de 1936, el 3 de desembre de 1936 fou condemnat pel Tribunal Popular núm. 4 a 30 anys de presó, acusat de "rebellió militar i tinença d'armes". Josep Pujol Baga, de 56 anys, de qui acabem de parlar, havia estat condemnat a 5 anys per "activitats feixistes", pel Tribunal Popular núm. 3, el mes de febrer de 1937, i fou ingressat a les presons militars de Montjuïc, des d'on aniria a raure a la Model el mes d'abril del

mateix any. Francesc Serra Trench, de 27 anys i nascut a Sabadell, ingressà a la presó el 8 de febrer de 1937 i el dia 27 del mateix mes el Tribunal núm. 1 el condemnava per "feixista" a realitzar "treballs al front".

Només en un cas, durant aquesta etapa, la sentència fou la pena màxima. Es tracta del religiós de 34 anys, Ferran Llobera Puigsech, que havia nascut a Vilademuls (Gironès), i fou condemnat a mort pel Tribunal núm. 2, el 18 de novembre de 1936. Llobera era el superior dels carmelites d'Olot, i per bé que formalment l'acusació fou la de "feixista", sembla que la causa real era *"que conoce el lugar en que se hallan ocultos los tesoros de la Comunidad que no han sido habidos y que durante su permanencia en esta Ciudad desarrolló actividades fascistas tendentes a sustraer la justicia revolucionaria a religiosos"*⁶. Segons el seu expedient conservat a la Model, va ingressar a la presó el mateix dia de la seva sentència a mort i l'endemà era traslladat a Montjuïc, on moria afusellat el dia 22 de novembre de 1936.

La majoria d'aquests religiosos penats varen romandre a la presó durant tota la guerra, però a partir de la tardor de 1937, quan es va iniciar la política de trasllats de presos de la Model cap a altres centres penitenciaris de Catalunya, ells també foren traslladats. Les presons de Mataró, el Vendrell, Terrassa, Sant Feliu de Llobregat i Figueres foren els nous destins. Únicament sabem de dos religiosos que van ser posats en llibertat : a Àngel Solà Claramunt, un sacerdot de Miralcamp (Segrià), que havia estat condemnat a 10 anys pel Tribunal Popular de Lleida, li fou decretada la llibertat pel Tribunal Popular Especial núm. 2 de Barcelona, previ exhort del de Lleida, el dia 24 d'agost de 1938, i sortia en llibertat tres dies després. Francesc Serra Trench, que havia estat condemnat a "treballs al front", havia sortit ja en llibertat el 17 de novembre de 1937, després que li fos decretada pel Jurat d'Urgència núm. 2 de Barcelona el 21 de setembre del mateix any.

Certament, a partir del mes de juliol de 1937, quan després dels fets de maig del mateix any es va intensificar la tasca dels Jurats d'Urgència, encaminada a treure de la presó els nombrosos reclusos governatius que en moltes ocasions feia mesos que hi romanien, un dels primers col·lectius afectats fou el dels sacerdots, als quals, formalment acusats en la majoria de casos per "desafecció al règim", els era decretada sistemàticament la llibertat. Únicament la mala imatge que podia donar una República, que mentre excarcerava

6. Vegeu SOLÉ SABATÉ I JOAN VILLARROYA : *Ibid.*, vol. I, pàg. 176.

capellans i gent de dretes engarjolava l'esquerra obrera, explica que les decisions judicials no comportessin la immediata posada en llibertat : normalment el delegat general d'Ordre Públic ordenava que els reclusos quedessin de vell nou a la seva disposició després del judici.

Durant l'estiu de 1937, doncs, les presons de Catalunya seguien plenes -o relativament plenes- de religiosos. Amb l'entrada al ministeri de Justícia de la República de Manuel Irujo, pel maig de 1937, i la inauguració d'una nova sensibilitat respecte al tema religiós, comença a canviar la situació. El mes de setembre de 1937 Irujo aconseguia la promesa per part del ministre de la Governació que podien ésser posats en llibertat tots els sacerdots governatius més grans de 60 anys que no haguessin estat penats, i enviava un telegrama al Conseller de Justícia de la Generalitat en què li preguntava textualment : *"Ruégole me diga si tal propuesta tiene ejecución"*⁷. Eduard Ragassol, en nom de Bosch-Gimpera, comunicava al Director General dels Serveis Correccionals de la Generalitat que "a fi de poder contestar el telegrama és necessari que V.I. reclami amb tota urgència les dades necessàries als distints establiments depenents d'aquesta Direcció General i els trameti a aquesta Conselleria"⁸. I el director general, en data 14 de setembre de 1937, enviava telegrames als directors del conjunt de presons catalanes perquè "comuniquen telegràficament si existeixen en aqueix Establiment sacerdots que tinguin més de seixanta anys (60) detinguts concepte governatius; cas afirmatiu trameteu dades interessats"⁹.

Les respostes foren negatives en els casos de les presons de Figueres, Manresa, Olot, Puigcerdà, Reus, Sabadell, Sant Feliu de Llobregat, la Seu d'Urgell, Tarragona, Terrassa, el Vendrell i Vic. A la presó de Girona hi havia dos sacerdots de 62 i 70 anys, respectivament. El director de la presó de Lleida contestava també amb dos noms, però de 56 i 28 anys d'edat. Des de Mataró hom responia de l'existència d'un sacerdot "que s'acosti a l'edat demanada", i des de Tortosa es donava la referència d'un sacerdot de 61 anys, el qual, resident a Benicàssim havia estat detingut el 5 d'agost de 1936, ingressat al vaixell *"Isla de Menorca"* del port de Tarragona, des d'on havia fet cap a Tortosa. Des de la Model barcelonina hom contestava amb una llista de 22 sacerdots, el més gran dels quals tenia 72 anys. La relació que finalment va enviar el director general al conseller, en data 12 d'octubre de 1937, incloïa

7. Archivo Histórico Nacional-Sección Guerra Civil-Salamanca. Lligall 89/2 Núm. 2.

8. *Ibid.* La comunicació portava la data del 9 de setembre de 1937.

9. Archivo Histórico Nacional-Sección Guerra Civil-Salamanca. Lligall 89/2 Núm. 3.

aquests 22 noms, més els dos sacerdots de Girona i el de Tortosa¹⁰

Ben aviat es posaria en marxa la maquinària d'excarceració de religiosos. Els primers havien estat alliberats ja el mes de setembre, i a partir del mes d'octubre es generalitzarien les sortides pautades de religiosos, que s'anirien produint regularment fins a finals de novembre. En el diari que mossèn Josep Sanabre portava sobre les seves experiències durant la guerra viscuda a Barcelona, en data 19 de novembre de 1937 hi va escriure: "Avui ha sortit el darrer grup nombrós d'element religiós de la presó. Durant aquesta setmana han estat alliberats la darrera cinquantena que restava; entre altres han estat agraciats uns vint-i-cinc maristes. Queden solament set o vuit, alguns sofrint condemna i altres detinguts darrerament"¹¹.

No tots els sacerdots que havien fet estada a la Model varen poder explicar la sensació del nou alliberament. Un sacerdot de 50 anys moria dins la presó poc temps abans. Es tracta de Zenó Alexandre Menza (o Alexandre Mensa Fàbregas), nascut a Barcelona i resident a Arenys de Mar, que havia ingressat a la Model, procedent del Castell de Montjuïc, el 12 d'abril de 1937. Formalment acusat de "desafecció", el Jurat d'Urgència núm. 2 havia decretat la seva llibertat el 7 de juliol de 1937: el dia 19 de setembre de 1937, però, moria de mort natural, sense que pogués conèixer la nova llibertat. Fou l'únic religiós de qui en tenim constància que va morir dins la presó durant la guerra.

D'altres varen tenir una salut delicada mentre varen ser a la presó i, en sortir en llibertat, no tenien gaires bones perspectives. Magí Vidal i Feiner, religiós de 52 anys, havia ingressat en data molt tardana a la Model, el 17 de juny de 1937, acusat d'"activitats feixistes", i sortí en llibertat el 28 de setembre de 1937, després d'una sentència absolutòria del Jurat d'Urgència núm. 1, de 21 de juliol de 1937. Mentre va romandre a la presó va sofrir dos atacs d'angina de pit i ja fer estades a la infermeria "tractant-lo d'una cardiopatia amb alguns atacs aguts d'angina de pit", com certificava el Dr. Cot, metge de la presó, el 18 de gener de 1938, a requeriments del Tribunal que l'havia alliberat.

10. Tota la documentació es localitza en els diversos documents del Lligall 89/2 del Archivo Histórico Nacional-Sección Guerra Civil-Salamanca.

11. JOSEP SANABRE: "Diari de Guerra. Notes manuscrites d'activitats referents a la vida religiosa durant la persecució (1937-1938)", en JOSEP MASSOT I MONTANER (ed): *La persecució religiosa de 1936 a Catalunya. Testimoniatges*. Pàg. 292.

Josep Vallès Riera, sacerdot nascut a Manresa feia 70 anys, el dia 19 de març de 1937 va ingressar a la presó a disposició del comissari general d'Ordre Públic. El Jutjat d'Instrucció núm. 14 havia decretat la seva llibertat, però seguia governatiu quan el dia 11 d'octubre de 1937 el Dr. Cot certificava que el reclús "sofreix una hemorràgia cerebral, que posa en greu perill la seva vida". Tres dies després, el director de la presó escrivia al director general d'Assistència Social de Barcelona, tot demanant-li solucions al cas d'aquest sacerdot, amb les següents paraules : *"Habiendo sido decretada la libertad del recluso José Vallès i Riera, sacerdote de 72 años de edad, muy delicado de salud, y careciendo en absoluto de familiares que lo acojan, me permito dirigirme a Vd. por si tuviera bien hacerse cargo del mismo y destinarlo a algún Establecimiento de su digno cargo"*. El dia 16 d'octubre, dia en què finalment fou posat en llibertat, el director general d'Assistència Social responia amb la proposta de traslladar el reclús a la Casa de Vells "Ferrer i Guàrdia", que es trobava situada al carrer Casp, núm. 73 de la ciutat comtal, i que no era altra que l'antic convent que des de 1863 tenien a Barcelona les Germanetes dels Pobres, i el seguirien tenint una vegada acabada la guerra¹².

En un altre ordre de coses, la sortida en llibertat presentava problemes de seguretat quan s'havien perdut els papers. És el que li havia esdevingut al jove salesià de Mataró Jerónimo Hernández Hurtado, de 25 anys d'edat, que havia estat detingut el dia 19 de juliol de 1937 i el dia 30 d'agost el Jutjat d'Instrucció núm., 13 decretava la seva llibertat. En el moment de sortir, en data 1 de setembre de 1937, s'adreçava en carta al camarada *director de prisiones*, exposant el seu cas. Explicava que *"las patrullas me detuvieron despojándome de toda documentación, necesitándola hoy"*, i a continuació sol·licita un document acreditatiu de la seva personalitat. En les dades d'afiliació personal que li proporcionava feia constar, com a "professió", *"maestro con carnet de U.G.T."*, i que havia estat *"declarado Inutil para todo servicio, el 1 de Octubre p.p."*. Acabava la carta amb un respectuós *"V.V.m.a. en pro de causa antifascista"*.

Segurament no era l'únic cas d'un sacerdot o religiós que per raons de seguretat intentés d'amagar la seva condició. Disposem d'un testimoni al respecte molt il·lustratiu. Es tracta d'un reclús, Eutimio R.M., que en el seu expedient personal figura la professió de "pèrit mercantil". Havia ingressat el dia

12. Les dades sobre aquest sacerdot són del seu expedient personal. Per a la identificació de la Casa de Vells JOAN BADA I GENIS SAMPER : *Catalònia religiosa. Atlas històric : dels orígens als nostres dies*. Ed. Claret. Barcelona, 1991. Pàgs. 247 i 303.

10 d'octubre de 1936 i sortí en llibertat el dia 11 de novembre de 1937. Després de la guerra, l'agost de 1941 Jaime C.M., com a "*familiar del Reverendo Hno. Eutimio R.*", sol·licitava certificat de la seva estada a la presó.

En uns altres casos, la sortida en llibertat representava la possibilitat immediata de sortir del país. Són extraordinàriament significatives les gestions que va realitzar el Consulat General de França a Barcelona a favor de dos religiosos reclusos, Manuel Bosí Roca, de 47 anys, i Valentí Pons i Elies, de 50, en el moment d'ésser alliberats. Ambdós feia que eren a la Model des del dia 11 de setembre de 1936, i quan foren alliberats un any després, el 25 de setembre de 1937, el Consultat esmentat sol·licitava un certificat de llibertat per a tots dos "*con el fin de ser los mismos documentos a todo fin útil*".

Com esmentava mossèn Sanabre, a finals de novembre de 1937 la presó gairebé es va buidar de religiosos, si bé encara n'hi restaven de penats i recents ingressats. En primer lloc cal parlar d'un personatge que havia ingressat el 22 d'octubre de 1937 i que Tasis i Marca considera una excepció entre els "capellans i frares del "Monestir" que eren "inofensius"¹³. Es tracta de Pere Lisbona Alonso, sacerdot tradicionalista aragonès i periodista del diari "*El Correo Catalán*", de 55 anys d'edat. Havia ingressat procedent de la presó de Figueres com a penat a 30 anys de reclusió, per la sentència a què havia estat condemnat el 25 de desembre de 1936 pel Tribunal Popular núm. 3 de Barcelona i que ara havia d'ésser revisada pel nou Tribunal Popular Especial núm. 1 de Barcelona. Certament, en el judici de revisió de la sentència, que es va celebrar el dia 5 de novembre de 1937, la sentència li fou sensiblement reduïda a 3 anys de presó. Al cap d'uns mesos, pel març de 1938, tornava a ser traslladat a la presó de Figueres. Ignorem si la seva estada a la presó que no va arribar a cinc mesos, va resultar molt conflictiva. De fet no n'ha quedat constància. Un home que va coincidir amb Lisbona a la Model durant uns dies, Joan Sariol Badia, per bé que equivoca les dates de la seva trobada -les situa a finals de l'any 1938- afirma que davant la possibilitat de sortir aviat de la presó, per la nova sentència, Lisbona "preferia, per la seva banda, tanmateix, em consta així, sortir coincidint amb l'arribada dels altres"¹⁴.

Entre els recent ingressats -a part dels que havien estat traslladats per l'octubre, sentenciats pels Tribunals Populars- trobaríem també un grup de

13. RAFAEL TASIS : *Les presons dels altres*, pàg. 51. La frase concreta de Tasis parlava que "els capellans i frares del "Monestir" eren considerats inofensius, salvat algun cas personal, com el de monsenyor Lisbona, el director del "Correo Catalán". De fet, Lisbona no fou director sinó redactor del diari tradicionalista.

14. JOAN SARIOL BADIA : *La IV Guerra Civil*. Dopesa. Barcelona, 1978. Pàg. 307.

sacerdots que havien estat jutjats pel Jurat d'Urgència núm. 1 acusats de desafecció al règim i emigració clandestina, per haver intentat fugir a França.

Certament, disposem de la sentència que va dictar el Jurat d'Urgència núm. 1 de Barcelona el dia 2 de juliol, i que incloïa 19 persones, entre elles cinc sacerdots, dos escolapis i un seminarista. Tots ells havien ingressat a la presó el dia 13 de juny de 1937, inicialment a disposició del delegat general d'Ordre Públic. I foren condemnats a penes menors : Salvador Dalmau Castells, escolapi de 28 anys, natural de Bordon (Terol), s'endugué la condemna més elevada : dos anys i 6 mesos; l'escolapi de 24 anys, Joan Padrós Sansalvador, els sacerdots Daniel Canals Sanabra (37 anys), Josep Guasch Planas (42 anys), Pasqual Prats Boira (39 anys), Josep Roig Rosell (48 anys), Gabriel Solà Brunet (42 anys) i el seminarista Joan Roura Font (24 anys) foren condemnats a un any i un dia i tots ells a la multa de mil pessetes i a la pèrdua dels drets polítics durant dos anys. No tots, però, compliren la totalitat de la sentència : ens consta la sortida en llibertat de Gabriel Solà Brunet, el mes de setembre de 1937, i de Daniel Canals Sanabra, Pasqual Prats Boira i Josep Roig Rosell el novembre de 1937.

Heu localitzat una altra sentència d'aquest mateix Tribunal, dictada el dia 6 d'agost de 1937 també contra un grup nombrós de persones acusades d'intentar passar a França clandestinament a meitats de juliol de 1937. En aquest cas els tres religiosos jutjats -un escolapi, un franciscà i un sacerdot- no figuren com a reclusos a la presó Model, per bé que a la sentència tots tres consten "*en prisión provisional por esta causa*" -segurament es trobaven a les presons de Montjuïc-. Però allò més rellevant de la sentència és que foren absolts, ja que segons s'especificava intentaven creuar la frontera "*por su condición de eclesiásticos que les obligaba a permanecer ocultos y sin poder procurarse medios de vida con que atender a sus mas perentorias necesidades*"¹⁵.

És més que evident, doncs, que a partir de l'estiu de 1937 s'ha experimentat un canvi d'actitud per part de la República respecte als religiosos. El que no vol dir que no deixessin d'ingressar-ne a la Model. Ara, però, la repressió serà molt més selectiva que durant la primera etapa de la guerra, els sacerdots que ingressin en presó ho faran en concepte de processats o de penats i els problemes amb què s'hauran d'enfrontar seran molt diferents respecte de la primera etapa. Però la xifra dels 51 religiosos, més els quatre reincidents que

15. Vegeu la còpia de la sentència en l'expedient personal d'un dels condemnats, que fou reclus de la presó Model, Joaquim M.M..

varen ingressar en el decurs de l'any 1938, posa de manifest que la Model no es va quedar en cap moment de la seva història, durant la guerra, sense sacerdots. Per bé que ara apareguin preocupacions governamentals per part de les autoritats de Catalunya.

Existeixen, certament, dos *censos* -per dir-ho així- elaborats des de la Generalitat sobre la població religiosa reclusa a Catalunya, de finals d'estiu de 1938 i de gener de 1939. El primer, de fet, es limita a ser una *Relació dels sacerdots reclosos en el Preventori Judicial de Barcelona*, al final de la qual, i mecanografiat, consta que era una "informació dels Serveis Correccionals de la Generalitat demanada pel Conseller de Justícia després d'haver rebut a Suïssa, durant el seu viatge a Zuric, la visita de Parpal, enviat pel cardenal Vidal i Barraquer per interessar-se pels sacerdots detinguts"¹⁶. Segons la llista, els sacerdots detinguts a Barcelona eren en total 35: vint-i-cinc a la Model barcelonina, quatre al vaixell "*Villa de Madrid*", un al vaixell "*Argentina*", quatre al Poble Espanyol i un a l'Hospital Militar, de Vallcarca.

El cens de gener de 1939 -a les acaballes, per tant, de la guerra- és molt més complet. A partir d'una ordre de 6 de gener de 1939 del director general de Serveis Correccionals a tots els directors de presons requerint els noms dels "reclusos de professió religiosa" existents en el seu centre penitenciari, hom pot disposar del total de religiosos empresonats a la xarxa de presons depenents de la Generalitat. El resultat de les respostes fou el següent.¹⁷

A quatre centres la resposta era negativa : Reus, Tarragona, Sant Feliu de Llobregat i al Pavelló Hospital per a reclusos de Barcelona. A les presons de Cervera, Puigcerdà, Terrassa i el Vendrell hi havia un sol reclus : en el cas de Puigcerdà, "una monja dominica". Dos religiosos, respectivament, a Manresa, Olot i Sabadell. A l'Establiment de Readaptació de Menors de Cerdanyola també hi havia dos "penats de caràcter religiós". A Mataró, quatre. A la Seu d'Urgell, cinc. La directora del Correccional General de Dones de Barcelona va contestar amb el nom de sis "recluses de professió religiosa". La resposta des de la presó de Figueres era de set religiosos al Correccional i nou a fortificacions. Des de Girona s'enviava una llista que especificava els noms de quatre sacerdots, un religiós marista, i una monja de la Providència, dues

16 Vegeu Arxiu Nacional de Catalunya-Fons Bosch-Gimpera 14.2., que data el document l'agost de 1938. Bosch-Gimpera en les seves *Memòries* (Edicions 62, Barcelona, 1980) parla del seu viatge a Zuric, per a assistir al Congrés Internacional de Ciències Històriques, i de la visita a Parpal, però la situa a començaments de setembre de 1938. Pàg. 273.

17. Tota la informació referent a aquest cens es troba dipositada en el Archivo Histórico Nacional-Sección Guerra Civil-Salamanca, Lligall 89/11, en múltiples documents.

caputxines, una religiosa del Cor de Maria i una Adoratriu. En total, doncs, deu religiosos, la majoria penats.

Des del Preventori Judicial núm. 2 de Barcelona -l'antic convent del carrer de Sant Elies-, a més dels vuit membres inclosos en una primera llista, el director feia constar el nom de tres reclusos més que "manifesten avui ésser de professió religiosa, sense que consti, però, aquesta professió en llurs expedients personals, per haver manifestat tenir una altra professió quan varen emplenar-se els expedients". Finalment, la relació més extensa corresponia a la presó Model de Barcelona, amb 26 noms, un dels quals, però, figurava també en la llista del Preventori núm. 2. Tenint en compte aquesta eventualitat, el conjunt de religiosos empresonats a les presons catalanes molt poques setmanes abans que s'acabés la guerra era de 89, xifra a la qual s'haurien d'afegir possibles altres religiosos empresonats a centres penitenciaris dependents de l'Estat -els vaixells, la presó d'Estat del carrer Déu i Mata de Barcelona- i a les txeques barcelonines controlades pel SIM.

Com ja hem esmentat, la situació a què es veuran sotmesos la majoria d'aquests religiosos serà ara molt diferent. En primer lloc perquè en gairebé tots els casos passaran a la presó processats o penats pels nous tribunals especials que es varen posar en funcionament a Catalunya a finals de l'any 1937, i eren acusats, alternativament, gairebé sempre, d'espionatge, alta traïció o auxili a la deserció. Dels deu religiosos que varen ingressar com a penats a la Model, durant l'any 1938, dos foren condemnats a 30 anys pel Tribunal Especial de Guàrdia núm. 1 de Barcelona i un fou condemnat pel mateix tribunal a 6 anys i un dia. El Tribunal Especial de Guàrdia núm. 2 condemnà a mort Josep Mir Tristany, un jove sacerdot de 25 anys, de Bellvis (Noguera), acusat d'alta traïció, per bé que un temps després el Tribunal d'Espionatge i Alta Traïció li decretava la llibertat. Aquest mateix procediment va regir en el cas de Feliu Serra Boada, un religiós de 65 anys, de Castellcir (Vallès Oriental), condemnat a 6 anys i un dia pel mateix Tribunal.

El Tribunal d'Espionatge i Alta Traïció de Catalunya figura com a sentenciador en dues ocasions : una primera sentència de 6 anys i un dia contra el sacerdot tarragoní de 38 anys, Salvador Roig Vidal, i una sentència a mort per Espionatge i Alta Traïció, dictada el dia 2 d'abril de 1938, contra el sacerdot de 52 anys Josep Massip Guiu, que havia nascut a Gratallops (Priorat). És el segon cas en tota la guerra que figura l'execució judicial d'una sentència a

mort contra un religiós : Josep Massip Guiu morí afusellat al Castell de Montjuïc el 27 de maig de 1937¹⁸.

Dels altres penats, un ho fou a 6 mesos pel Tribunal Popular Especial núm.1 de Barcelona, acusat de desafecció al règim; un altre, que ingressà el 26 de juliol de 1938 procedent de Figueres, era penat a 30 anys, presumiblement per un Tribunal Popular de la primera etapa; i un darrer, un sacerdot de 70 anys, Casimir Sala Girbau, nascut a Castellterçol, que ingressà el 24 de febrer de 1938, procedent de Mataró, era també condemnat a 30 anys, però el Jurat d'Urgència núm. 1 li va reduir la pena a 4 anys, 11 mesos i 29 dies.

La segona eventualitat que varen haver d'enfrontar els religiosos, com la totalitat de reclusos de la Model, en aquesta segona etapa, es refereix a les expedicions a camps de treball. Tenim constància d'un mínim de dotze religiosos que en el decurs de 1938 varen ésser traslladats a camps de treball: tres ho varen ésser el 23 d'abril, set el 19 de maig, i un, respectivament, el 27 de juliol i el 6 de setembre. Quatre religiosos varen formar part de l'expedició massiva de reclusos en direcció a la frontera francesa del 23 de gener de 1939.

Finalment, la darrera eventualitat que va afectar els sacerdots, en aquest cas els joves, fou la seva mobilització militar. De fet, foren molt pocs, dels qui tenim constància, els traslladats al Centre de Reclutament, Instrucció i Mobilització (CRIM) corresponent : únicament ens consta la referència de dos penats de qui ja hem parlat : Salvador Dalmau Castells, de 28 anys, fou enviat al CRIM núm. 16 el 24 de desembre de 1938, mentre que Josep Mir Tristany, de 25 anys, ho havia estat el 4 d'octubre de 1938. Sabem també que Joan Canals Llucià, sacerdot de 25 anys, nascut a Berga, i que havia ingressat a la presó el 4 d'abril de 1938, processat per Alta Traïció pel Tribunal d'Espionatge, fou enviat al CRIM el 30 de novembre de 1938, després d'haver retornat d'una estada a camps de treball. També havia passat per camps de treball el seminarista de 24 anys Joan Roura Font, que havia estat penat l'any 1937. En retornar fou traslladat, el dia 2 de desembre de 1938, al Tribunal Militar Permanent de Catalunya, sense que consti la seva marxa al front.

I disposem, ja per acabar, de dos casos en què sengles sacerdots joves sol·licitaven acollir-se al Decret del Govern de la República del 16 d'agost de 1938 que els permetia sortir de la presó i anar al front. En el primer cas, la

18. En les seves memòries, Irujo explica que havia nomenat Massip per a un càrrec al Ministeri de Justícia i que, quan fou descobert formant part d'una conspiració i condemnat a mort, intentà d'indultar-lo sense aconseguir-ho. Vegeu MANUEL DE IRUJO : *Memorias II (La cuestión religiosa, primera parte)*. Buenos Aires, 1978, pàg. 367.

instància la presentava Josep Oriol Clos, un sacerdot de 29 anys, de Breda, que havia estat condemnat a 30 anys de presó pel Tribunal Especial de Guàrdia núm. 1 el 21 d'agost de 1938. En la instància, datada el 13 de setembre de 1938, es limitava a suplicar humilment al director de la presó *"que ponga en curso ante las autoridades militares la presente instancia, a fin de poder disfrutar de los privilegios del mencionado decreto, como prófugo y desertor que soy"*, tot acabant amb un protocol·lari *"Viva V. muchos años para bien de la República"*.

Julia Mayoral Solsona era un sacerdot de 33 anys, nascut a Vilanova de la Barca (Segrià), que havia ingressat a la Model el dia 9 de juny de 1938, processat per deserció a disposició del Tribunal Especial de Guàrdia. El dia 5 de setembre escrivia la seva instància en la qual començava fent referència que havia estat *"incorporado al Ejército Popular de la República en el cuartel de Miquel Servet (sanidad) de esta capital, con dos hermanos y otros familiares en los frentes, Brigadas 138 y 213 respectivamente"*. Després de referir-se que havia estat absolt del càrrec de deserció a petició del fiscal del Tribunal Especial de Guàrdia, es considerava inclòs en les disposicions governamentals, per la qual cosa acabava sol·licitant que *"se le incluya en las listas a formar para acudir a defender la República y España contra los invasores extranjeros"*.

A desgrat d'aquest furor patriòtic -que cal interpretar com a purament estratègic- no consta que s'atengués la petició de Mayoral, com tampoc ho havia estat la d'Oriol. De fet tots dos religiosos continuaven figurant en la relació d'empresonats a la Model pel gener de 1939.

Aquests sis casos esmentats són els únics dels quals ha quedat constància una relació amb la qüestió militar. I el fet no és casual, ja que la majoria de religiosos que varen ingressar a la Model no poden ser considerats joves. L'estudi de les edats dels religiosos no deixa cap dubte al respecte : només 27 eren menors de 30 anys, 47 tenien entre 30 i 40 anys, i 49 entre 40 i 50. El grup més nombrós, representat per 76 sacerdots, tenia entre 50 i 60 anys, i 41 eren més grans de 60 anys. D'aquesta manera, 117 religiosos, el 48,75% del total, tenien més de 50 anys.

Homes, doncs, majoritàriament d'edat avançada, que es varen veure dolo-

rosament colpits per una dura experiència que no tenia precedents. És paradigmàtic que el grup de religiosos fos l'únic dels que va passar per la Model la condició professional del qual grup esdevenia, per ella mateixa, constitutiva de delictes.

